

Rättvisa taxor och avgifter

Frågor om innehåll kan ställas till rapportens författare:
Joachim Höggren
Hyresgästföreningen - Riksförbundet
E-post: joachim.hoggren@hyresgastforeningen.se

Mars 2026

Förord

Under lång tid var avgifterna för el, vatten och värme de mest förutsägbara delarna av ett hushålls ekonomi. Idag är de i stället en källa till ständig oro. När kostnaderna för livsnödvändig infrastruktur tillåts öka dubbelt så snabbt som den allmänna prisutvecklingen, skapas en ekonomisk press som slår undan benen för vanliga människor och gör boendekalkylen ohållbar. Det är en utveckling som inte bara syns i plånboken, utan som vittnar om att vi tappat kontrollen över samhällets mest grundläggande funktioner.

Detta är inte ett oundvikligt naturtillstånd, utan resultatet av politiska val. Vi har sett en utveckling där samhällsviktig infrastruktur betraktas som en marknad för vinstmaximering snarare än en gemensam grund för ett fungerande samhälle. När kortsiktiga avkastningskrav tillåts styra monopolliknande marknader blir det hushållen som får bära bördan genom orimliga avgiftshöjningar och bristande insyn.

I den här rapporten presenterar vi konkreta förslag för att återta den demokratiska kontrollen över vår infrastruktur. Vi argumenterar för att vi måste gå från kortsiktiga privatiseringar till ett långsiktigt offentligt ansvarstagande. Det handlar om att reformera orättvisa beräkningsmodeller, reglera fjärrvärmemarknaden efter faktiska kostnader och införa statliga investeringsprogram som avlastar kommuner och hushåll.

Målet är en bostadspolitik där ingen behöver oroa sig för att livsnödvändigheter blir en kostnadsfälla. Bostaden är en social rättighet, och de tjänster som gör den beboelig måste hanteras därefter. Genom transparens och rättvis prissättning kan vi bryta trenden och sätta hushållens behov i centrum.

Martin Hofverberg
Chefekonom

Innehåll

Förord.....	3
Inledning.....	5
Fjärrvärme.....	6
1. Reglera fjärrvärmemarknaden	7
2. Stoppa privatiseringen och återför fjärrvärmen till offentlig kontroll	8
3. Ökad transparens i prissättningen	9
Elnät	11
1. Avprivatisera elnäten	11
2. Reformera beräkningsmodellen för elnätsavgifter	12
3. Subventionera investeringar i elnätet.....	13
4. Incitament för ökad flexibilitet i elnätet	13
Elhandel.....	15
1. Ökad elproduktion här och nu	15
2. Stärk systemets flexibilitet och lagringskapacitet.....	17
3. Kampanj för smart elanvändning.....	18
Avfall	19
1. Större geografi för avfallshanteringen	19
2. Gå från förpackningssortering till materialsortering	20
3. Utred möjligheterna till eftersortering för att minska antalet fraktioner	21
4. Skärp kraven på produktdesign och återvinningsbarhet	21
Vatten och avlopp	23
1. Ökad transparens och demokratisk kontroll	24
2. Nationellt ansvar för investeringar och finansiering.....	24
3. Hållbar prissättning	25
4. Regional samordning.....	25
5. Innovation och cirkulär resursanvändning.....	26
Bredband	27
Avslutning	28

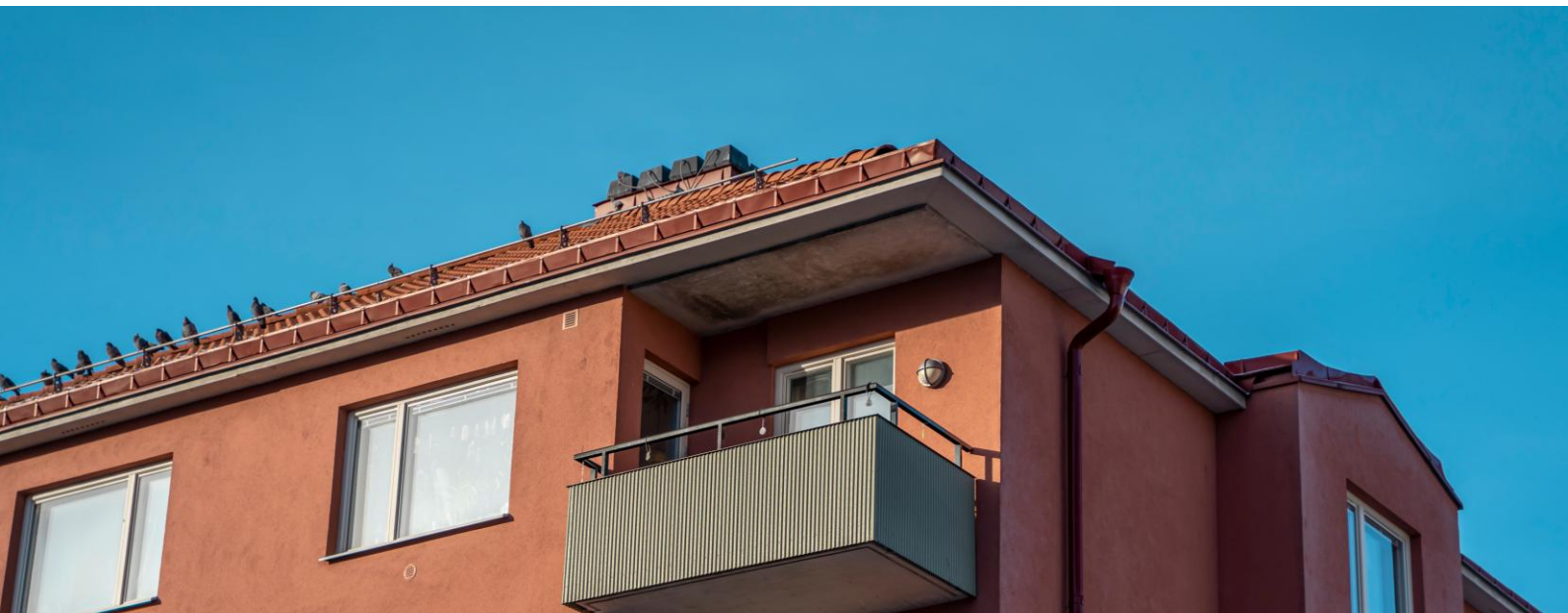
Inledning

Boendekostnaderna utgör en allt större del av hushållens ekonomi och är ett växande orosmoment. Hushållens kostnader för grundläggande funktioner såsom el, värme, avfallshantering, vatten och avlopp har ökat kraftigt de senaste åren. Enligt Nils Holgersson-rapporten har kostnaderna för dessa nyttigheter ökat med nästan 120 procent mellan år 2000 och 2024, utvecklingen för KPI har under samma period varit på avsevärt lägre 60 procent, samtidigt som skillnaden mellan olika kommuner har ökat. Tyvärr pekar trenden mot fortsatt stigande priser.

En viktig orsak till den utveckling vi ser på flera marknader är att grundläggande tjänster i allt högre grad drivs av privata aktörer med vinstmaximering som främsta mål. När samhällsviktig infrastruktur på monopolliknande marknader styrs av kortsiktiga ekonomiska vinstintressen minskar incitamenten att hålla priserna nere, investera långsiktigt i underhåll eller samordna verksamheten med bredare samhällsmål. I stället ökar risken för höjda avgifter och bristande insyn, samtidigt som hushållen får bära kostnaderna.

Den här rapporten presenterar förslag för hur boendekostnaderna kan hanteras genom att återta demokratisk kontroll över samhällsviktig infrastruktur. Genom reformer för ökad transparens, rättvis prissättning, smart teknik och offentligt ansvarstagande skapas bättre förutsättningar för att hålla nere kostnaderna och samtidigt stärka den gröna omställningen.

Förslagen sträcker sig över flera områden som direkt påverkar hushållens boendekostnader: elnätsavgifter, fjärrvärmepriser, avfallshantering, vatten och avlopp samt bredbandstillgång. Genom att identifiera strukturella problem och peka ut möjliga lösningar vill vi bidra till en mer jämlik, effektiv och hållbar kostnadsutveckling för hushållen. Vi vill visa att kraftigt stigande boendekostnader inte är ett naturtillstånd. De är ett resultat av politiska val och går att påverka.

Fjärrvärme

Fjärrvärme är en av de vanligaste uppvärmningsformerna i Sverige och spelar en avgörande roll i landets energiförsörjning. Den omfattar omkring hälften av den totala uppvärmningen av bostäder och lokaler, där 95 procent av alla flerfamiljshus värms med fjärrvärme.

Trots detta finns det betydande problem på fjärrvärmemarknaden. Eftersom fjärrvärme bygger på ett lokalt nät som ägs av en ensam aktör saknas verklig konkurrens, vilket gör marknaden till ett naturligt monopol. Det går att byta uppvärmningsmetod, men det innebär stora kostnader samtidigt som den långa tidshorisonten och energimarknadens osäkerhet gör det svårt att bedöma lönsamheten i ett byte. Kunderna befinner sig därmed i en svag förhandlingsposition.

Utöver sin roll i den löpande uppvärmningen av bostäder och lokaler är fjärrvärmen en central del av samhällets energiberedskap. Vid höga effektuttag, störningar i elsystemet eller krissituationer kan fjärrvärmen ofta fungera som spetslast, avlastning och reservkraft. För att fjärrvärmen ska kunna fylla denna roll i kristider krävs att systemet är långsiktigt stabilt och används i tillräcklig omfattning även under normala förhållanden.

Energimarknadsinspektionens slutrapport om förstärkt kundskydd på fjärrvärmemarknaden, som presenterades i december 2025, bekräftar bilden av en marknad där kundernas förhandlingsposition är svag och där dagens regelverk inte ger tillräckligt skydd mot omotiverade prishöjningar. Utredningen föreslår åtgärder för ökad transparens, bättre information om kundrättigheter och möjligheter till stärkt kundinflytande, samt analyserar olika alternativ för att stärka kundernas inflytande, däribland möjligheten till kollektiv förhandling. Samtidigt lämnas inga skarpa förslag om reglering av fjärrvärmepiserna eller andra genomgripande förändringar av prissättningen, detta trots att konkurrensverket tydligt har pekat på att fjärrvärmemarknadens karaktär av naturligt monopol innebär en risk för konsumenterna och att reglering bör övervägas för att skydda kunderna från omotiverat höga priser. De åtgärder som föreslagits riskerar att vara otillräckliga för att komma till rätta med de strukturella problemen på marknaden. Vi anser att mer behövs.

1. Reglera fjärrvärmemarknaden

Fjärrvärmemarknaden i Sverige är oreglerad, vilket innebär att fjärrvärmeleverantörer själva bestämmer sina priser utan att dessa behöver vara kopplade till deras faktiska kostnader. I praktiken kan de därmed använda marknadsprissättning snarare än kostnadsbaserad prissättning, vilket gör det möjligt för bolagen att höja priserna i takt med marknadsutvecklingen – oavsett om deras egna produktionskostnader förändras. Nils Holgerssonrapporten visar också på stora skillnader mellan kommuner.

Eftersom fjärrvärmebolagen saknar reell konkurrens kan de sätta sina priser utan att kunderna har något alternativ. På en marknad där konsumenter kan byta leverantör fungerar konkurrensen prispressande. Men på de naturliga monopol som utgör fjärrvärmemarknaden leder detta i stället till att företagen kan ta ut orimligt höga priser utan att riskera att förlora kunder, åtminstone på kort sikt.

Konkurrensverket har påpekat att fjärrvärmeleverantörernas marknadsmakt innebär en betydande risk för konsumenterna. Deras befogenheter att ingripa är dock begränsade, eftersom det krävs att enskilda företags prissättning explicit kan klassas som missbruk av dominerande ställning enligt konkurrenslagen, vilket är svårt att bevisa.

Om fjärrvärmepriserna drivs upp till nivåer som gör uppvärmningsformen mindre konkurrenskraftig riskerar kunder att lämna systemet. Det kan på kort sikt framstå som rationellt för enskilda hushåll eller fastighetsägare, men innebär på längre sikt att fjärrvärmens infrastruktur och funktion som beredskapsresurs försvagas. Prissättningen i ett sådant system kan därför inte bedömas enbart utifrån företagets intressen, utan måste vägas mot samhällsnyttan.

I flera jämförbara sektorer och länder finns redan modeller som begränsar vinstuttag. I Danmark är fjärrvärmemarknaden reglerad och priserna ska spegla faktiska kostnader, vilket begränsar oskäligen prishöjningar. Även annan samhällskritisk infrastruktur i Sverige, såsom vatten och avlopp, kopplar avgifter till faktiska kostnader snarare än marknadsprissättning. En liknande modell för fjärrvärme skulle kunna bidra till rimligare priser, ökad förutsägbarhet för hushållen och säkerställa att överskott används för underhåll och investeringar.

2011 inrättades Prisdialogen där leverantörer och kunder kan diskutera priset. Alla fjärrvärmeleverantörer är inte med i prisdialogen, några som varit med har lämnat och vissa fjärrvärmebolag har uteslutits från prisdialogen. Eftersom det inte finns några reella sanktioner för företag som inte deltar i prisdialogen, kan vinstmaximerande aktörer fortsätta att sätta priser utan att ta

hänsyn till kundernas intressen. Prisdialogen är dock ingen regelrätt förhandling eftersom bolagen inte är tvingade att delta, vilket i praktiken innebär att företag kan sätta det pris de anser så länge man motiverar priset för kunderna. Sammantaget innebär detta att dagens verktyg inte räcker för att hantera fjärrvärmens monopolstruktur, vilket motiverar mer långtgående reglering av prissättningen.

Förslag

- Inför en Danskinspirerad modell med en av parterna reglerad prisprövning där fjärrvärmepriser måste baseras på faktiska kostnader och skäligen vinst, snarare än marknadsprissättning.
- Gör prisförhandlingar mellan kunder och fjärrvärmeföretag bindande, istället för att vara en ensidig informationsöverföring från företagen. Dessa förhandlingar ska ske inom ramarna satta av modellen beskriven ovan.
- Möjliggör kollektiv förhandling för fjärrvärmekunder, så att fastighetsägare och bostadsrättsföreningar kan förhandla gemensamt för att skapa bättre villkor.

2. Stoppa privatiseringen och återför fjärrvärmens till offentlig kontroll

Många kommuner har under de senaste decennierna valt att sälja sina fjärrvärmensät till privata bolag, ofta som en kortsiktig åtgärd för att exempelvis bli av med stora underhållsbehov eller för att stärka den egna ekonomin. Denna utveckling har dock visat sig vara problematisk, särskilt ur ett konsumentperspektiv.

När fjärrvärmensät ägs av riskkapitalbolag eller aktörer med kortsiktiga avkastningskrav ökar risken för att prissättningen används för att maximera vinst snarare än för att säkerställa stabil och prisvärd värmeförsörjning. I en verksamhet där kunderna saknar reella alternativ innebär detta en särskilt problematisk maktobalans, med direkta konsekvenser för hushållens möjlighet att förstå och styra sina kostnader.

I flera svenska kommuner har fjärrvärmepriserna ökat betydligt efter privatisering jämfört med innan. I topp återfinns 3 bolag backade av riskkapital. Även internationellt finns lärdomar att dra. I Tyskland har städer som Hamburg och Berlin valt att återkommunalisera sina energinät, inklusive fjärrvärmens, efter långvarig kritik mot privata bolags (bland annat svenska Vattenfalls) prissättning och bristande samhällsansvar.

Samtidigt är det viktigt att ta fasta på att många svenska kommuner är små och har begränsade resurser. Det innebär svårigheter för många att långsiktigt förvalta och utveckla fjärrvärmen, särskilt när det gäller investeringar i modern teknik, underhåll och klimatanpassning. Risken är att även offentlig drift blir sårbar om den bedrivs i för liten skala.

Därför bör framtidens lösning inte enbart handla om att återföra fjärrvärmen i offentlig regi, utan också om att organisera ägandet och driften på ett sätt som möjliggör stordriftsfördelar, teknisk specialisering och professionell förvaltning. Ett regionalt ägande, via exempelvis regioner eller samordning mellan kommuner, skulle kunna kombinera ökat offentligt inflytande med ökad effektivitet och bättre resursutnyttjande. Det skulle även skapa förutsättningar för planering för fjärrvärmen över kommungränserna. En förutsättning för detta är dock att dessa regionala strukturer ges ekonomisk möjlighet att köpa tillbaka de nät som sålts till privata aktörer.

Ägandefrågan har även en säkerhets- och beredskapsdimension. Fjärrvärmen är en samhällskritisk infrastruktur vars funktion är avgörande vid kriser. Det finns därför skäl att begränsa utländskt ägande och inflytande över fjärrvärmenät för att säkerställa nationell kontroll, långsiktig planering och robusthet i energiförsörjningen. I den mån fjärrvärmens roll som beredskapsresurs bedöms särskilt viktig kan det finnas skäl att överväga riktade stöd eller andra styrmedel för att stärka systemets konkurrenskraft. Sådana åtgärder behöver i så fall utformas med tydligt hushållsperspektiv och i nära koppling till prisreglering, för att undvika att subventioner i första hand gynnar ägare eller producenter.

Förslag

- Stoppa fortsatta privatiseringar av fjärrvärmenät
- Ge regioner och kommuner resurser och i uppdrag att arbeta för att återta kontrollen över fjärrvärmenäten och driva dem med fokus på samhällsnytta snarare än vinstmaximering.

3. Ökad transparens i prissättningen

Ett av de största problemen på fjärrvärmemarknaden är bristen på insyn i prissättningen. Idag har kunder begränsad kunskap om varför priserna höjs och vad som påverkar kostnaderna. Många fjärrvärmeföretag publicerar inte ens grundläggande information om sin prissättning, vilket gör det svårt för kunder att förstå om de betalar ett skäligt pris.

Även om fjärrvärmelagen kräver att fjärrvärmeföretag ska motivera sina prishöjningar för kunderna, sker detta ofta på ett sätt som är tekniskt, svårbegripligt och utan tydliga jämförelser. Energimarknadsinspektionen har också

identifierat att fjärrvärmekunder ofta inte känner till sina rättigheter, vilket ytterligare försvårar möjligheten att ifrågasätta prissättningen. Som lösning har de föreslagit en sida för prisjämförelser, likt elpriskollen.se.

I andra reglerade marknader, såsom el- och telekombranschen, är prisjämförelser betydligt enklare eftersom det finns krav på att företag ska redovisa sina avgifter och avtalsvillkor. Liknande krav borde gälla för fjärrvärmebranschen.

Förslag

- Inför lagkrav på att alla fjärrvärmeföretag offentligt redovisar sina kostnader, principer för prissättning och vinstmarginaler på ett tydligt och lättillgängligt sätt.
- Ge Energimarknadsinspektionen i uppdrag att utveckla en nationell digital jämförelseplattform där konsumenter enkelt kan jämföra fjärrvärmepriser och avtalsvillkor från olika aktörer.
- Inför krav på att en oberoende myndighet årligen granskar och offentliggör fjärrvärmebolagens prissättning och vinstmarginaler.

Elnät

I princip alla som vill använda el behöver vara anslutna till elnätet. Elnäten drivs i Sverige idag av olika nätägare, där elkonsumenterna är hänvisade till sina lokala elnätsföretag utan möjlighet att välja leverantör. Frånvaron av konkurrens innebär naturliga monopol där kunden lätt skulle kunna hamna i kläm. Nätföretagens avgifter regleras därför av Energimarknadsinspektionen (Ei) genom en intäktsram som sätts för fyra år i taget. Som en följd av kraftigt ökade byggkostnader och att intäktsramen för elnätsföretag i dagsläget baseras på vad nybyggda nät kostar, oavsett om nätet byggts för länge sedan eller idag, har nätavgifterna ökat kraftigt under de senaste åren. Samtidigt ser vi ett ökande behov av att modernisera elnätet för att möjliggöra en flexibel och hållbar energiförsörjning. Om elnätsavgifterna fortsätter att öka i samma takt riskerar de att slå hårt mot hushåll med små marginaler, samtidigt som en ineffektiv prissättning fördröjer effektivisering och den gröna omställningen.

1. Avprivatisera elnäten

Idag ägs cirka 60 procent av lokalnäten av tre stora aktörer (Ellevio, E.ON och Vattenfall) medan resterande 40 procent drivs av kommunala eller privata mindre aktörer. Elnäten utgör en grundläggande samhällsinfrastruktur och bör hanteras utifrån långsiktig samhällsnytta snarare än kortsiktiga vinstintressen. Privatiseringen av elnäten har inte tjänat Sverige och hushållen väl. Många nät är eftersatta och priserna ökar, samtidigt som en ökad elektrifiering av samhället kräver elnät med högre kapacitet.

Att återföra elnäten till offentligt ägande skulle innebära en möjlighet till ökad demokratisk insyn, långsiktig planering och investeringar i elnäten utan att vinstkrav driver upp avgifterna. En återgång till offentligt ägande kan inte finansieras genom att belasta regioner eller kommuner med redan ansträngd ekonomi. Staten behöver därför ta ett tydligt ansvar, exempelvis genom kapitaltillskott, kreditgarantier eller tillgång till förmånliga statliga lån. Ett alternativ är statligt ägande med regional styrning, vilket kan kombinera finansiell bärkraft med lokal och regional förankring. En återgång till offentligt ägande skulle kunna skapa ökad transparens gällande prissättningen och skapa bättre möjligheter att planera för framtida behov, såsom elektrifiering av transportsektorn och utbyggnad av lokal elproduktion. Möjligheten för det offentliga att ta del av förmånliga lån är även något som kan ha positiva effekter när det kommer till finansiering av investeringar.

Privat ägande av samhällskritisk infrastruktur, med höga avkastningskrav och utländskt inflytande är något som alltmer börjat ifrågasättas. När det gäller elnätet väcks inte bara frågor om kostnadsutveckling utan också om långsiktig försörjningstrygghet och beredskap. För elnät, som är grundläggande för både

vardag och krishantering, finns därför även starka skäl att begränsa det privata ägandet.

Ett steg i rätt riktning vore att successivt köpa tillbaka elnäten till offentlig kontroll eller att införa striktare regleringar för vinstuttag, vilket behandlas mer ingående i 2. Reformera beräkningsmodellen för elnätsavgifter.

Förslag

- Öka den offentliga kontrollen av elnäten genom att kommuner, regioner eller offentligt ägda bolag köper tillbaka elnäten.

2. Reformera beräkningsmodellen för elnätsavgifter

Energimarknadsinspektionen (Ei) fastställer intäktsramar för elnätsföretagen i förväg för fyraårsperioder. Dessa ramar baseras på prognoser och uppgifter som nätföretagen rapporterar in, inklusive beräknade kostnader för drift, underhåll och investeringar. Efter periodens slut granskas det faktiska utfallet, och Ei fattar ett slutligt beslut om intäktsramen.

Värdet på elnätet har stor betydelse för att beräkna de intäkter som nätägarna har rätt till. Den kapacitetsbevarande värderingsprincipen som idag används innebär att värderingen av elnätet baseras på vad det skulle kosta att bygga ett nytt nät idag. Det innebär att de senaste årens kraftigt ökande byggkostnader ökar värdet på det befintliga nätet, trots att stora delar av nätet byggts till lägre kostnader för länge sedan. Genom en övergång till en förmögenhetsbevarande värderingsprincip skulle värderingen av elnätet baseras på vad de faktiska kostnaderna var, kopplat till verkliga anskaffningsvärden. Det skulle minska utrymmet för oskäligt höga nätavgifter eftersom det i högre utsträckning skulle motsvara de faktiska kostnaderna.

Ei har själva lyft ett byte av värderingsmetod, och tagit fram ett förslag om att nybyggda nät ska värderas enligt en förmögenhetsbevarande princip, medan gamla nät ska fortsätta värderas på det nuvarande sättet. Förslaget är ett steg i riktning mot en mer kostnadsnära reglering och kan bidra till att dämpa överkompensation. Samtidigt innebär förslaget ingen grundläggande förändring av intäktsramssystemets logik och äldre nät kommer fortsatt överkompenseras, vilket ju också är det största problemet med dagens system. Dessutom baseras värderingen fortsatt på schabloner snarare än faktiska historiska kostnader. Därmed kvarstår behovet av ytterligare reformer för att säkerställa rimliga elnätsavgifter på sikt.

En mer kostnadsnära värderingsmodell är särskilt viktig ur ett fördelningsperspektiv. När intäktsramarna bättre speglar faktiska historiska kostnader minskar risken att hushållen får bära konsekvenserna av ökade värden på tillgångar som redan är betalda.

Förslag

- Värderingen av elnäten ska baseras på en förmögenhetsbevarande värderingsprincip i stället för den nuvarande kapacitetsbevarande principen, så att nätavgifterna bättre speglar faktiska kostnader.
- Nätbolagens redovisning av investeringar och kostnader ska förbättras för ökad transparens och insyn i hur avgifterna används.

3. Subventionera investeringar i elnätet

Elnätets kapacitet är en av de största flaskhalsarna i energiomställningen. För att möjliggöra en snabbare utbyggnad av förnybar energi och möta den ökade elektrifieringen av industri, transporter och hushåll krävs omfattande investeringar i nätet. I dag finansieras dessa investeringar till stor del genom höjda nätavgifter för konsumenterna.

Eftersom elnätet är en förutsättning för såväl elektrifiering som beredskap är det rimligt att investeringar finansieras gemensamt snarare än fullt ut via avgifter. Utan statligt ansvar riskerar nödvändiga investeringar att leda till kraftigt ökade boendekostnader och ojämlikhet mellan hushåll.

Staten bör ta ett större ansvar genom långsiktiga och riktade stöd, exempelvis genom finansiering eller skattelättnader. Det bör även skapas särskilda investeringsprogram för att rusta upp äldre elnät och minska energiförlusterna i distributionen, vilket är avgörande för att öka effektiviteten i det befintliga nätet och säkerställa en hållbar omställning. Sådana satsningar skulle bidra till att minska kapacitetsbrist, möjliggöra fler anslutningar av lokal energiproduktion och stärka nätets motståndskraft mot störningar.

Förslag

- Införa statliga subventioner för elnätsinvesteringar, särskilt i områden där kapaciteten är, eller riskerar att bli, otillräcklig.
- Skapa särskilda investeringsprogram för att rusta upp äldre elnät och minska energiförlusterna i distributionen.

4. Incitament för ökad flexibilitet i elnätet

Elnätskostnaderna är i stor utsträckning kopplade till belastningstoppar, där hög efterfrågan kräver större nätkapacitet. Genom att införa incitament för lokal energilagring och efterfrågestyrning kan dessa toppar jämnas ut, vilket leder till lägre nätkostnader för alla användare och gör elnätet mer effektivt.

För att uppnå detta behövs åtgärder som uppmuntrar både hushåll och företag att investera i lösningar som kan minska efterfrågan under perioder av hög elanvändning. Ett sätt att göra det är att erbjuda ekonomiska incitament för installation av energilagring, vilket gör att energi kan lagras när användningen är låg och användas när användningen är högre, vilket minskar belastningen på elnätet. Samtidigt bör utvecklingen av smarta elnät och digitala lösningar som ger konsumenterna möjlighet att styra sin elanvändning stödjas.

För att investeringar i flexibilitet ska bidra till lägre kostnader för hushållen krävs att nyttan inte stannar hos fastighetsägare eller nätbolag. Stöd och incitament bör därför kombineras med krav på att minskade investerings- och driftkostnader också får genomslag i de kostnader som förs vidare till hushållen. Annars riskerar flexibilitetsåtgärder att förbättra andra aktörers lönsamhet utan att hushållens kostnader påverkas.

Lokala energigemenskaper är grupper av hushåll, företag eller andra aktörer som samarbetar för att producera, lagra, dela och ibland även sälja energi inom egna små lokala nät. Genom att främja deltagande i lokala energigemenskaper kan hushåll och företag också dela energi och på så sätt minska behovet av stora nätinvesteringar, samtidigt som de effektivt lagrar och använder energi. För att stärka denna utveckling bör incitament införas som möjliggör försäljning av överskottsenergi inom lokala nät och gemenskaper. Det skapar nya drivkrafter för investeringar i småskalig produktion och lagring, samtidigt som det bidrar till ett mer flexibelt och motståndskraftigt system. Internationella exempel visar att lokala lösningar kan kombinera flexibilitet med samhällsnytta.

Genom dessa åtgärder kan vi både minska belastningen på elnätet och ge konsumenter möjlighet att påverka sina elkostnader, samtidigt som vi skapar ett mer hållbart och effektivt energisystem.

Förslag

- Främja investeringar i lokal energilagring och smarta elnät genom ökade incitament för batterilagring och digitala lösningar.
- Stödja lokala energigemenskaper för att dela och lagra energi.
- Införa incitament för att möjliggöra försäljning av överskottsenergi inom lokala nät och gemenskaper.

Elhandel

Diskussionen om Sveriges framtida elförsörjning domineras sedan en tid av frågan om ny kärnkraft. Vi tar ställning varken för eller emot kärnkraft, men ser att den ensidiga diskussionen är skadlig och riskerar att höja elkostnaderna för hushållen. Det svenska elsystemet står inför en rad utmaningar som rör mycket mer än produktionssätt: systemansvar, elhandelns utformning, leveranssäkerhet, flexibilitet och, inte minst, hur vi hanterar elanvändningen och dess variationer. Kärnkraften kommer, enligt regeringens linje, att vara en del av den framtida mixen. Men den kan inte ensam lösa utmaningarna kring effektbrist, volatilitet i elpriser eller bristande incitament för flexibilitet. Fokus behöver därför breddas mot ett smartare, mer diversifierat och robust elsystem.

Till skillnad från elnät och fjärrvärme är elhandeln i grunden konkurrensutsatt, och hushåll har möjlighet att byta leverantör. Rapportens fokus inom elhandeln ligger därför inte på prisreglering, utan på åtgärder som kan minska prisvolatilitet, stärka systemets robusthet och ge hushållen bättre möjligheter att hantera variationer i elpriset.

I debatten om höga elpriser förs ofta fram förslag om förändrade elprisområden, sänkt elskatt eller tillfälliga pristak. Den typen av förslag tar marknadspriset för givet, och försöker att ändra hur detta drabbar kunden. Det är på det sättet att betrakta som mer reaktiva förslag. Generellt tror vi att åtgärder bör vara sådana att de åtgärdar grundproblemet snarare än dövar symptomen. Prioriteringen bör i stället vara på strukturella åtgärder som stärker elsystemets funktion och därför på sikt kan bidra till mer stabila, lägre och förutsägbara elpriser för hushållen.

1. Ökad elproduktion här och nu

Nya kärnkraftsreaktorer tar lång tid att planera och bygga. Men problemen vi ser med stora prisfluktuationer är här och nu, under tiden behövs därför snabbare lösningar för att möta det ökade elbehovet. Vindkraft (främst havsbaserad på grund av produktionspotentialen) och solenergi spelar därför en viktig roll. Båda teknikerna är mogna, kostnadseffektiva och relativt snabba att bygga ut. För att utbyggnaden ska ske i den takt som krävs behövs inte bara förbättrade processer, utan också tydliga och uppföljningsbara mål för hur mycket ny elproduktion som faktiskt ska anslutas till nätet inom en given tidsram. Genom att ge tydligare villkor för elnätsanslutning, tillståndsprcesser och investeringsstöd kan utbyggnaden påskyndas.

Åtgärder för att öka elproduktionen bidrar till att pressa elpriserna på systemnivå, vilket gynnar alla elkunder oavsett boendeform. Tillgången till el är dock

ojämnt fördelad, och i vissa regioner är effektbrist och kapacitetsbegränsningar redan ett hinder för både hushåll och samhällsutveckling. Det talar för styrmedel som särskilt uppmuntrar ny elproduktion i de delar av landet där behovet är som störst, för att minska lokala flaskhalsar och dämpa prisvariationer. Det finns idag en betydande, outnyttjad potential för storskalig solcell på exempelvis flerbostadshus, kommunala fastigheter och stora takytor inom koncerner, där regelverk och skatteutformning i dag kan utgöra ett hinder. Samtidigt är det viktigt att notera att vissa styrmedel, såsom skattesänkningar eller stöd kopplade till egenproduktion, i praktiken främst gynnar hushåll och fastighetsägare som äger produktionsanläggningar, utan att det finns någon garanti för att dessa kostnadssänkningar kommer hyresgäster till del. Trots detta kan sådana åtgärder i vissa fall vara motiverade, om de bidrar till en ökning av elproduktionen och därmed till att dämpa prisnivåerna.

Tidigare investeringsstöd har spelat en roll för att bygga upp vind- och solkraft i Sverige. I takt med att teknikerna mognat har stöden förändrats eller avvecklats. Samtidigt kan det, mot bakgrund av dagens investeringsbehov och osäkerhet på elmarknaden, finnas skäl att överväga riktade och tidsbegränsade stöd för ny elproduktion som snabbt kan bidra till att öka utbudet och dämpa prisnivåerna. Sådana stöd bör i så fall utformas teknikneutralt och med tydligt konsumentperspektiv.

Förslag

- Prioritera tillstånd och nätanslutning för havsbaserad vindkraft och storskalig solenergi.
- Sätt mål för hur mycket ny förnybar elproduktion som ska kunna levereras till nätet innan 2030.
- Inför regionala incitament för att bygga ut elproduktion där effektbehovet är störst.
- Höj gränsen för energiskatt på egenproducerad el för att stimulera installation av solceller på stora takytor, i kommuner eller inom koncerner.
- Inför riktade och tidsbegränsade investeringsstöd för ny elproduktion som snabbt kan möta ett ökat behov.

2. Stärk systemets flexibilitet och lagringskapacitet

Ett elsystem där en ökande andel elproduktion är väderberoende kräver bättre lösningar för lagring och mer styrning av efterfrågan. I dag saknas både affärsmodeller och teknisk infrastruktur för att fullt ut ta vara på flexibiliteten i elanvändningen.

Det behövs därför investeringar i batterilagring, laststyrning och ökad flexibilitet i efterfrågan, både i elnätet och hos slutkunderna. Men också elnäten måste utvecklas för att kunna hantera den nya verkligheten. Smarta elnät, där digital teknik möjliggör automatiserad styrning, prissignaler och optimering, är en nyckel för att hantera framtidens elbehov.

Ett mer flexibelt och smart elnät kan minska prisfluktuationer, jämna ut belastningstoppar, förenkla lokal produktion och minska behovet av dyr reservkraft. Det är också en förutsättning för att hushåll, företag och elfordon ska kunna bli aktiva deltagare i elsystemet.

Idag pågår mindre pilotprojekt kring smarta elnät, men utvecklingen går för långsamt och småskaligheten blir ett hinder utifrån den flexibilitet större nät kan möjliggöra. Sverige behöver därför skynda på både teknikutveckling och implementering av smarta elnät i stor skala, särskilt i de delar av landet där elnätets kapacitet är en flaskhals för ny elproduktion eller elektrifiering. Samtidigt råder i dag oklarhet kring ansvarsfördelningen mellan nätägare, aggregatorer (aktörer som samlar och erbjuder flexibilitet från flera elanvändare) och elanvändare, vilket riskerar att bromsa utvecklingen av flexibilitetslösningar.

Förslag

- Staten behöver ta ett större ansvar för finansiering av energilagring i lokala nät och mikronät.
- Snabba på utbyggnaden av smarta elnät genom riktade stöd och storskaliga pilotprojekt
- Tydliggör roller och ansvar i flexibilitetsmarknaden

3. Kampanj för smart elanvändning

Det kanske mest underskattade verktyget i energipolitiken är människors egna möjligheter att påverka. Genom bättre kunskap om hur el kan sparas, styras och optimeras, särskilt vid höga priser, kan både hushåll och företag minska sin sårbarhet för höga priser samtidigt som energianvändningen blir lättare att hantera ur ett systemperspektiv. En bred informationskampanj om smart elanvändning bör därför lanseras som en del av energipolitiken.

Förslag

- Genomför en nationell informationskampanj för att öka kunskapen om hur elanvändning kan minskas eller flyttas i tid.
- Utveckla verktyg och appar som gör det lättare för konsumenter att agera utifrån elpriset.
- Stärk samverkan mellan myndigheter, elnätsföretag och energirådgivare.

Avfall

Sveriges avfallssystem behöver bli enklare för hushållen, mer resurseffektivt och bättre anpassat till en cirkulär ekonomi. Dagens modell är komplex och bygger till stora delar på ett system där allt som är förpackningar ska sorteras på ett sätt medan övrigt avfall ska sorteras på ett annat. Samtidigt kan information ofta vara av varierande kvalitet. För hushållen innebär dagens komplexa system inte bara praktiska svårigheter, utan också ekonomiska konsekvenser. Det förekommer att hushåll drabbas av straff- eller felsorteringsavgifter när sorteringen bedöms som felaktig, trots otydliga regler eller bristande information. För många innebär detta en oförutsägbar kostnad som slår särskilt hårt mot hushåll med små marginaler. Samtidigt saknas tillräckliga incitament för återvinningsbar produktdesign. För att uppnå ett enklare, effektivare och mer miljömässigt hållbart system krävs strukturella förändringar på flera nivåer, från ansvarsfördelning och insamling till sorteringsteknik och produktdesign.

1. Större geografi för avfallshanteringen

Sveriges avfallshantering präglas i dag av en fragmenterad ansvarsfördelning mellan statliga myndigheter, kommuner, producenter och privata aktörer. Det har skapat ett komplext och svårstyrt system där ansvar, roller och incitament inte alltid hänger ihop. Många mindre kommuner saknar de ekonomiska och organisatoriska resurser som krävs för att investera i modern avfallsteknik, effektiv logistik eller strategisk upphandling. Detta har i vissa fall skapat samarbeten mellan kommuner, men inte överallt och ofta på olika sätt.

Med dagens system finns en risk för ineffektiv resursanvändning. Många svenska kommuner genomför egna upphandlingar och utvecklar individuella lösningar för avfallshantering, vilket kan leda till ineffektivitet och högre kostnader. Små materialflöden och bristande samordning försvårar möjligheterna att uppnå stordriftsfördelar och effektiva processer. Dessutom ökar kostnaderna när samma typ av system och teknik måste köpas in och drivas i varje enskild kommun, istället för att delas och samordnas i större skala.

Ett samlat ansvar på regional nivå, till exempel hos regionerna eller genom mellankommunala organisationer, skulle skapa bättre förutsättningar för en mer sammanhållen och effektiv avfallshantering. Större enheter kan tillvarata stordriftsfördelar, anpassa logistisk och säkra en mer jämlik avfallshantering oavsett vart människor bor. Färre ansvariga enheter skulle också ge staten en mer sammanhållen motpart i frågor som rör mål, uppföljning och lagstiftning.

Avfallshanteringen bör utformas med tydligt fokus på hushållens avgifter. Stordriftsfördelar, samordnad upphandling och effektivare logistik ska komma

hushållen till del genom lägre eller mer stabila taxor, snarare än att leda till ökade administrativa kostnader eller otydlig ansvarsfördelning.

Förslag

- Möjliggör och uppmuntra att hushållens avfallshantering tas över av regionerna eller organiseras via mellankommunala organisationer för att uppnå stordriftsfördelar.

2. Gå från förpackningssortering till materialsortering

Dagens sorteringssystem bygger i stor utsträckning på att hushållen ska skilja ut avfall utifrån vilken typ av förpackningar det består av, inte vilket material det faktiskt består av. Det innebär exempelvis att metallförpackningar ska slängas för sig, medan annan metall inte får följa med, trots att det ofta rör sig om samma material.

Dagens system gör också att många väljer att inte sortera alls, eller gör det fel, vilket försämrar både återvinningsgraden och möjligheterna till effektiv materialåtervinning. Den nuvarande modellen bygger dessutom på ett perspektiv där typen av avfall (förpackning eller ej) är viktigare än vilket material det är gjort av, vilket står i direkt konflikt med målet om en cirkulär ekonomi där materialflöden behöver slutas.

Ett enklare sorteringssystem är också en rättvisefråga. När sorteringen blir mer intuitiv minskar risken för felsortering och därmed risken för avgifter eller sanktioner som drabbar enskilda hushåll. Ett system som är lätt att göra rätt i bidrar både till bättre återvinning och till lägre risk för straffavgifter.

En övergång till materialsortering skulle innebära att hushållen sorterar utifrån vilket material avfallet består av oavsett om det rör sig om en förpackning eller inte. Det gör sorteringen mer intuitiv och logisk, och ökar sannolikheten att fler deltar och gör rätt.

Förslag

- Förändra sorteringssystemet så att det fokuserar på material i stället för nuvarande fokus på förpackningar, i syfte att förenkla för hushållen och minska risken för felsortering och straffavgifter.

3. Utred möjligheterna till eftersortering för att minska antalet fraktioner

Antalet fraktioner i dagens avfallssystem har ökat i takt med att fler materialtyper samlas in separat, vilket i grunden är positivt ur återvinningssynpunkt. Samtidigt har detta lett till ett system som upplevs som rörigt och krångligt för många hushåll. När hushållen tvingas skilja på exempelvis plastförpackningar och övrig plast, eller på olika typer av glas, ökar risken för felsortering, vilket i sin tur försämrar kvaliteten i återvinningsledet och försvårar resursutnyttjandet.

Dessutom innebär den ökade fragmenteringen att insamlingen blir mer resurskrävande med fler hämtningsturer och behov av olika typer av fordon. Detta blir svårt att organisera effektivt, särskilt i mindre kommuner. Med dagens teknikutveckling finns möjligheter att i stället använda eftersortering, exempelvis optisk, magnetisk eller mekanisk separation, för att hantera delar av sorteringsarbetet centralt. Genom att samla in vissa material tillsammans, exempelvis glas och metall, och sedan separera dem i efterhand, kan både hushållens insats förenklas och den operativa effektiviteten förbättras. Försök med utsortering av restavfall i efterhand har testats men är kostsamt, att samla in rena men olika fraktioner tillsammans skulle därför vara intressant att testa och något som redan görs i exempelvis Danmark.

Utredningar om eftersortering bör särskilt beakta kostnadseffektivitet och praktisk genomförbarhet. Syftet är inte att införa tekniskt avancerade lösningar till varje pris, utan att förenkla för hushållen och samtidigt hålla nere insamlings- och behandlingskostnader.

Förslag

- Utred vilka materialflöden som tekniskt och miljömässigt lämpar sig för samordnad insamling utan att återvinningsresultaten försämras.
- Utred möjligheten att samla vissa fraktioner, exempelvis glas och metall, gemensamt och separera dem genom avancerad eftersortering.

4. Skärp kraven på produktdesign och återvinningsbarhet

Många av dagens förpackningar är tillverkade i blandmaterial, exempelvis plast kombinerad med metall eller papper, vilket gör dem svåra eller omöjliga att materialåtervinna. Återvinning av dessa blandförpackningar kräver ofta dyr specialhantering som antingen innebär höga kostnader eller låg återvinningsgrad och förlorade resurser.

EU har antagit en ny förordning om förpackningar och förpackningsavfall (PPWR), som syftar till att minska mängden förpackningsavfall, höja återvinningsgraden och främja cirkulär design. Bland annat ställs tydliga krav på att förpackningar från 2030 ska vara återvinningsbara i praktiken och i stor skala, samt att producenter ska utforma sina produkter enligt så kallade ”design for recycling”-principer. Detta innebär att förpackningar måste bestå av separerbara material och vara möjliga att sortera och återvinna med existerande teknik. Den nya lagstiftningen ger Sverige möjlighet att förstärka och accelerera omställningen till design av förpackningar som är möjliga att återvinna. Genom att införa kompletterande nationella krav eller incitament, inom ramen för producentansvaret, kan Sverige bli ett föregångsland.

Förslag

- Ställ krav på att alla produkter och förpackningar som släpps ut på den svenska marknaden ska bestå av separerbara och återvinningsbara material – i linje med EU:s förordning.
- Fasa ut användningen av sammansatta material där återvinning inte är möjligt på ett kostnadseffektivt sätt.
- Utöka producentansvaret genom att införa differentierade avgifter eller bonus-malus-system som premierar återvinningsvänlig design.

Vatten och avlopp

Vatten och avlopp (VA) är en av de mest grundläggande samhällsfunktionerna och helt avgörande för folkhälsa, välbefinnande och samhällsutveckling. Rent vatten i kranen och fungerande avloppsrening är så självklara delar av vardagen att de ofta tas för givna, men för de allra flesta hushåll finns inget alternativ, man är helt beroende av att det lokala VA-systemet fungerar. Torka, skyfall och översvämningar ställer ökade krav på robusta system, samtidigt som tillgång till rent vatten måste kunna garanteras för alla hushåll till rimliga kostnader.

VA finansieras genom kommunalt beslutade taxor och omfattas av självkostnadsprincipen, vilket innebär att avgifterna inte får generera vinst utan ska täcka faktiska kostnader för drift, underhåll och investeringar. Eventuella överskott ska återinvesteras i verksamheten. Organiseringen varierar: vissa kommuner driver VA i förvaltningsform, andra i bolagsform och på flera håll har samarbeten över kommungränserna vuxit fram för att stärka kapaciteten.

Trots detta har VA-taxorna ökat kraftigt de senaste åren, och mycket talar för att utvecklingen fortsätter. Stora delar av ledningsnäten byggdes under 1950–70-talet med statliga stöd och närmar sig nu slutet av sin livslängd, vilket innebär att en växande underhållsskuld pressar upp kostnaderna. Klimatförändringar kräver samtidigt nya investeringar i både dagvattenhantering och vattenhushållning, medan skärpta miljökrav driver fram uppgraderingar av reningsverken för att hantera läkemedelsrester, mikroplaster och andra föroreningar. Sammantaget leder detta till mycket stora investeringsbehov som riskerar att vältras över direkt på hushållen. Problemet förstärks av att insynen i hur taxorna beräknas är begränsad och att skillnaderna mellan kommuner är stora, både när det gäller taxenivåer och kvaliteten på underhållet. Risken är att vattenkostnaderna utvecklas till en ny typ av orättvisa där bostadsort kan ha stor påverkan på vattenkvalitet och kostnad.

1. Ökad transparens och demokratisk kontroll

VA är i grunden en samhällskritisk infrastruktur, men för många hushåll framstår taxehöjningarna som oförklarliga. Trots självkostnadsprincipen är det svårt att förstå hur taxorna bestäms och vilka investeringar som ligger bakom. Bristen på insyn undergräver tilliten och gör det svårt för medborgarna att bedöma om kostnaderna är rimliga. Precis som med annan samhällskritisk infrastruktur behövs därför bättre demokratisk kontroll och ökad transparens.

Förslag

- Inför lagkrav på att kommuner och VA-bolag öppet redovisar hur taxorna beräknas, hur överskott används och vilka investeringar som planeras.

2. Nationellt ansvar för investeringar och finansiering

De samlade investeringsbehoven i VA-systemen uppskattas till omkring 31 miljarder kronor per år. Små kommuner har särskilt svårt att bära dessa kostnader, vilket innebär att taxorna kan skjuta i höjden och slå hårt mot hushållen. Det är orimligt att ett enskilt hushåll ska bära bördan av att råka bo i en kommun med eftersatt VA-nät eller stora klimatanpassningsbehov. Utan statligt ansvar riskerar VA-taxorna att bli en ny kostnadsfälla för hushåll i glesbygd och skärgård, vilket skapar regionala orättvisor samtidigt som investeringar i klimatanpassning riskerar att utebli. Staten måste därför ta ett större ansvar för att utjämna skillnaderna och säkerställa att finansieringen är långsiktigt hållbar.

Utan ett tydligt statligt ansvar riskerar nödvändiga investeringar att fullt ut belasta hushållen i de kommuner där behoven är störst. Detta kan leda till kraftigt ökade VA-taxor som slår olika hårt beroende på bostadsort, snarare än på faktisk vattenanvändning.

Kommuner driver idag VA både i förvaltningsform och i bolagsform. När VA drivs i förvaltningsform kan kommunen normalt dra av räntekostnader inom sin egen ekonomi, men för bolag gäller särskilda skatteregler. Sedan 2019 finns begränsningsregler för ränteavdrag i bolag, vilket gör att kommunala VA-bolag i vissa fall inte fullt ut kan dra av sina räntekostnader. Eftersom VA är kapitalintensivt och kräver stora lån för långsiktiga investeringar blir detta ett betydande problem. Om bolagen inte kan göra ränteavdrag ökar deras finansieringskostnader, och skillnaden riskerar att vältras över på taxorna.

Förslag

- Inför statliga investeringsprogram och kreditgarantier för VA-systemen, särskilt för klimatanpassning och förnyelse av ledningsnäten.
- Säkerställ att ränteavdrag kan göras för kommunala VA-investeringar och kan göras även om VA-systemen drivs i bolagsform

3. Hållbar prissättning

Tillgång till rent vatten är lika grundläggande som rätten till utbildning eller sjukvård och bör därför garanteras på villkor som alla hushåll kan klara av, VA-taxorna kan därför inte betraktas som vilken avgift som helst. När taxorna stiger snabbt är det hushåll med små marginaler som drabbas hårdast, samtidigt som det saknas möjlighet att byta leverantör eller välja bort tjänsten. Detta gör kostnaderna för vatten och avlopp särskilt känsliga ur ett rättviseperspektiv.

I dag finns inga sociala skyddsmekanismer inom VA, trots att kostnadsutvecklingen riskerar att förvandla taxorna till en ny kostnadsfälla. Precis som det införts regleringar på andra områden för att skydda konsumenterna behövs också modeller som förhindrar att vattenkostnaderna blir orimliga för hushåll med svag ekonomi. Ett sätt är att garantera alla hushåll tillgång till ett "basvatten" till låg avgift. Ett sådant system behöver utformas så att det täcker behoven för ett vanligt hushåll, inklusive barnfamiljer. Syftet är inte att begränsa normal vattenanvändning, utan att rikta högre avgifter mot mycket hög förbrukning, exempelvis vattenkrävande installationer som pooler eller verksamheter med särskilt stor vattenanvändning. På så sätt kan rättvisa kombineras med incitament för resurshushållning.

Förslag

- Utred möjligheten att införa ett system där en viss basnivå av vattenförbrukning prissätts lågt eller subventioneras, medan högre förbrukning kostar mer.

4. Regional samordning

Att varje kommun ensam ansvarar för sitt VA-system leder till stora skillnader i taxenivåer och investeringstakt. Små kommuner har särskilt svårt att klara de omfattande reinvesteringar och klimatanpassningar som nu krävs. Även geografiska förutsättningar påverkar kostnaderna kraftigt, exempelvis sticker ö-kommuner och kommuner med omfattande skärgård ut med mycket högre taxor än genomsnittet. Resultatet blir orättvisa mellan hushåll i olika delar av landet och en ineffektiv användning av resurser. Genom regional samordning kan stordriftsfördelar uppnås, kompetens samlas och taxor jämnas ut över större områden. Regional samordning får dock inte innebära att alla beslut

centraliseras, utan att kompetens, investeringar och planering kan samlas för att möta framtidens krav. En sådan organisering behöver bygga på tydlig ansvarsfördelning och lokal förankring, så att effektiviteten ökar utan att den demokratiska kontrollen försvagas.

För delar av landet med särskilt ogynnsamma geografiska förutsättningar krävs dessutom ett statligt ansvar för att utjämna skillnaderna, så att inte boendekostnaderna skenar enbart på grund av var människor råkar bo.

Förslag

- Ge regionerna möjlighet att ta ett huvudansvar för VA-systemen och uppmuntra till ökad mellankommunal samordning.
- Inför statligt stöd för kommuner med särskilt höga kostnader till följd av geografiska förutsättningar, exempelvis ö-lägen och skärgårdskommuner.

5. Innovation och cirkulär resursanvändning

VA-systemen kan spela en central roll i den cirkulära ekonomin. Avloppsslam används redan idag för biogasproduktion, men potentialen är betydligt större. Näringsämnen som fosfor och kväve kan återvinnas, vilket minskar importberoendet av gödselmedel. Spillvatten kan dessutom bidra med energi genom värmeåtervinning.

Utöver avloppsvatten finns stor potential i regnvatten. Genom att systematiskt tillvarata regnvatten för annat än dricksvatten kan både dricksvattenanvändning minska och belastningen på dagvattensystemen lättas, samtidigt som nya resurser frigörs för industriell och kommunal användning. Regnvatten kan därmed bli en viktig komponent i ett cirkulärt VA-system. Med tydliga styrmedel och statligt stöd kan VA-systemen utvecklas från en kostnad till en resurs i den gröna omställningen.

Resurseffektivitet och cirkulära lösningar bidrar inte bara till minskad miljöpåverkan, utan också till ökad motståndskraft i VA-systemen. Genom att minska beroendet av importerade resurser och bättre ta tillvara befintliga flöden stärks samhällets beredskap vid störningar.

Förslag

- Ställ krav på att större VA-investeringar ska inkludera resurseffektiv teknik och cirkulära lösningar.
- Inför statliga stöd för pilotprojekt inom exempelvis återvinning av näringsämnen, energiutvinning och minskad vattenanvändning.

Bredband

Tillgång till snabbt och stabilt bredband är i dag en förutsättning för att kunna delta i samhällsliv, arbetsliv och utbildning. Trots det finns brister i hur bredbandstjänster hanteras i hyresfastigheter, där hyresvärdar i vissa fall kan ta ut oskäligen avgifter för tillgång till fastighetsnäten. I praktiken innebär det att en del hushåll tvingas betala överpriser, inte för själva internetabonemanget, utan för att ens ha teknisk tillgång till bredbandsnätet inne i bostaden trots att kostnaderna för fastighetsägaren är små. Detta skapar en ojämlik situation där vissa hushåll betalar betydligt mer än andra för en grundläggande samhällstjänst. Det motverkar också konkurrens mellan bredbandsleverantörer, eftersom hyresvärden i vissa fall kan styra vilka operatörer som tillåts i fastigheten.

I hyresfastigheter uppstår ofta en maktobalans där hyresvärden kontrollerar tillgången till fastighetsnätet. Det kan ge möjlighet att ta ut avgifter som inte står i proportion till de faktiska kostnaderna, eller att begränsa vilka operatörer som får tillträde. För hushållen innebär detta att konkurrensen sätts ur spel, trots att bredbandsmarknaden i övrigt är konkurrensutsatt.

Det finns därför skäl att liknande regler som för andra samhällstjänster införs för de interna näten i flerbostadshus, särskilt när hyresgäster saknar alternativ eller insyn i prissättningen. Detta innebär inte att all prissättning ska regleras, utan att tillgång och avgifter i situationer där hushåll saknar alternativ behöver omfattas av tydligare konsumentskydd. Det gäller särskilt i hyresfastigheter, där hushållen inte själva kan påverka infrastrukturen.

På flera håll organiseras bredbandsverksamhet tillsammans med annan samhällskritisk infrastruktur i kommunala bolag, vilket kan ge bättre samordning, lägre kostnader och ökad insyn. Sådana lösningar visar att offentlig organisation av bredband kan vara ett praktiskt genomförbart alternativ, särskilt när det gäller grundläggande tillgång snarare än kommersiella tilläggstjänster.

Förslag

- Inför nationella riktlinjer eller prisreglering för bredbandstjänster i hyresfastigheter, med särskilt fokus på avgifter kopplade till fastighetsnäten.
- Begränsa hyresvärdars möjlighet att låsa fastigheter till enskilda operatörer eller ta ut oskäligen nätavgifter.
- Likställ bredband med andra nödvändiga samhällstjänster som el och vatten i lagstiftning, för att säkerställa tillgång och rimliga priser för alla.

Avslutning

De förslag som presenterats i denna rapport rör olika delar av hushållens boendekostnader; från elnät och fjärrvärme till avfall, VA och bredband. Gemensamt är att dessa system utgör samhällskritisk infrastruktur som moderna hushåll inte kan vara utan. Därför kan de inte heller överlåtas till kortsiktiga vinstintressen eller skötas av för små organisationer.

Rapportens utgångspunkt är att samhällskritisk infrastruktur inte kan behandlas som vilka marknader som helst. Förslagen syftar till att dämpa kostnadsutvecklingen på ett sätt som är socialt rättvist, praktiskt genomförbart och förenligt med kraven på beredskap och långsiktig stabilitet. När hushållens grundläggande behov sätts i centrum stärks både den ekonomiska tryggheten och samhällets motståndskraft.

Kärnan i vår analys är att boendekostnader inte är naturgivna; de påverkas av politiska beslut. Genom ökad offentligt ansvarstagande, tydligare regleringar, transparens i prissättningen och satsningar på långsiktig hållbarhet kan kostnadsutvecklingen brytas. Våra förslag stärker både hushållens ekonomi, klimatomställningen och tilliten till samhällsinstitutionerna. När boendekostnaderna utvecklas på ett sätt som hushåll kan förutse och förstå, byggs förtroende och stabilitet där förutsättningarna för ett jämlikt och hållbart samhälle stärks.

